

Otylia Szczukowska

(1900–1974)

Pro memoria

PRO MEMORIA
Otylia Szczukowska
(1900–1974)

Zebrał i opracował,
wstępem i przypisami opatrzył
JÓZEF BORZYSZKOWSKI

Gdańsk-Wejherowo 2016

Ilustracje i foto ze zbiorów:

Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie,
Muzeum Etnograficznego w Krakowie, Działu Rękopisów Biblioteki
Gdańskiej PAN, Andrzeja Arendta, Franciszka Sychowskiego,
Barbary Wiśniewskiej i Józefa Borzyszkowskiego

Redakcja i korekta: Sławina Kwidzińska

Opracowanie graficzne i skład: Anna Maciejewska i Maciej Ostoja-Lniski

Wydanie tomu dofinansowali:

Dziekan Wydziału Historycznego Uniwersytetu Gdańskiego

UNIWERSYTET GDAŃSKI

oraz

WOJEWÓDZTWO
POMORSKIE

Miasto Wejherowo

Powiat Wejherowski

Miasto Skórcz

Zrzeszenie
Kaszubsko-Pomorskie
Oddział w Wejherowie

© Copyright by Instytut Kaszubski, Gdańsk 2016

© Copyright by Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej,
Wejherowo 2016

Wydawca:

Instytut Kaszubski w Gdańsku

Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie

ISBN 978-83-63368-87-6

ISBN 978-83-89692-66-5

Druk i oprawa:

Fabryka Druku Sp. z o.o.

01-943 Warszawa, ul. Zgrupowania AK „Kampinos” 6

Otylia Szczukowska
(1900–1974)

Wstęp

Związana z Kociewiem i Kaszubami, a zwłaszcza z Wejherowem, Otylia Szczukowska (1900–1974), wybitna twórczyni – rzeźbiarka nie tylko ludowa, jak sygnalizują to lata jej życia, zmarła ponad czterdzieści lat temu. Dzięki swojej twórczości i osobowości oraz za przyczyną dokonań swoich wychowanków w dziedzinie sztuki kaszubskiej, nie tylko ludowej, żyje nadal; wciąż żywa jest o niej pamięć, nie tylko w Wejherowie, jako mistrzyni ornamentu w dziedzinie kaszubskiego snycerstwa, z którego zasłynęła nasza Jerozolima...

Będąc w latach młodości jednym z grona związanych z jej światem, zaprzyjaźnionym po rodzinne więzi, pracując nad kolejnymi tomami serii *Pro memoria...*, zawsze pamiętałem o tym, który teraz, w roku mojego przejścia na emeryturę, staje się faktem. Pocieszam się, że lepiej późno, niż wcale.

Ze względu na artystyczną działalność i twórczość Otylii Szczukowskiej tom ten ma także swój własny, bardziej kolorowy, bogaty w ilustracje charakter. Konstruując jego zawartość, uznałem, że w pierwszym rzędzie należy przypomnieć obraz jej postaci, zawarty w poświęconych jej tekstach. Chodzi o szkic biograficzny autorstwa śp. profesora Ryszarda Kukiera, opracowany z okazji jubileuszu 70-lecia urodzin bohaterki tomu, jak i biogram mego autorstwa, zawarty w t. IV *Słownika biograficznego Pomorza Nadwiślańskiego*, wydanym w 1997 roku. Na ich podstawie formułowano inne teksty, m.in. Regina Osowicka napisała poświęcone Pani Otylii hasło zawarte w jej *Leksykonie wejherowian*. Teksty te, wzbogacane nowymi ilustracjami, stanowią cz. I niniejszego tomu, uzupełnioną o opracowane przez dr. Tomasza Rembalskiego

Drzewo genealogiczne rodziny Otylii i Franciszka Schornaków. (Publikując tu szkic R. Kukiera, chciałem też przypomnieć postać i dorobek tego geografa i etnografa z UMK w Toruniu, m.in. prezesa tamtejszego Oddziału ZK-P. Polecam poświęcone mu wspomnienie pośmiertne, jakie opublikował na łamach czasopisma „Nasze Pomorze”, nr 2, Bytów 2000 Tomasz Żuroch-Piechowski.

Zarówno R. Kukier, jak i J. Borzyszkowski korzystali m.in. ze wspomnień Pani Otylii, jak i napisanego przez nią przed laty „Życiorysu”. Uznałem, że tenże życiorys, jak i jej wspomnienia osobiste, w tym te o Ojcu Franciszku Schornaku, nauczycielu i etnografie z zamiłowania, mocno wpisanym w kaszubskokociewską historię, zwłaszcza w dzieje

Skórcza oraz o mężu Stefanie Szczukowskim, który był sędzią w Wejherowie, a zginął w Stutthofie, stanowią ważną i cenną część jej spuścizny archiwalnej, jaka wzbudzi zainteresowanie czytelników, mających dziś możliwość konfrontacji tych dokumentów z tekstami zawartymi m.in. w cz. I. – Zestaw owych wspomnień, napisanych w 1970 roku, kończy osobiste „podsumowanie” pracy w latach 1945–1969.

Kontynuacją wspomnień samej Otylii są wspominki i dokumenty ze zbiorów jej najwybitniejszych uczniów, Andrzeja Arendta i Franciszka Sychowskiego, członków prowadzonej przez nią szkoły rzeźbiarskiej, kontynuatorów jej działalności artystyczno-pedagogicznej w Wejherowie. Bezcennym dokumentem ich własnej nauki i pracy pod okiem Otylii Szczukowskiej jest „Kronika Klubu Wejher...”, prowadzona przez lata przez Andrzeja Arendta, stanowiąca najważniejszą część części III niniejszego tomu.

W części IV zamieściłem listy Otylii Szczukowskiej do Izabelli Trojanowskiej, promotorki twórców ludowych Pomorza Gdańskiego i przy-

jaciółki wielu, w tym Otylii. Ich uzupełnieniem jest zawartość mojej pamięci o bliskiej mnie i mojej rodzinie Pani Otylii i Mamie Szczukowskiej, wzmacnianej nieustannie obecnością w naszych domach dzieł

SZCZUKOWSKA OTYLIA

Twórczyni szkółek rzeźbiarskich

Urodziła się 20 stycznia 1900 r. w Zelewie. Ukończyła szkołę powszechną w Skórczu i niemiecką katolicką szkołę średnią dla dziewcząt w Gdańsku (1917). Była autorytetem w dziedzinie sztuki ludowej Kaszub, szczególnie rzeźby. Sama rzeźbiła, ozdabiając ornamentami kaszubskimi naczynia stołowe i wazony, a najchętniej tzw. kasetki, czyli miniatury tradycyjnych skrzyń. Była zapalonym zbieraczem motywów zdobniczych. Jej miłość do sztuki regionalnej zaczęła się od wakacyjnych wędrówek z ojcem, zamiłowanym etnografem Kaszub i Kociewia - Franciszkiem Szornakiem. W 1935 r. wyszła za mąż i zamieszkała w Wejherowie. Po śmierci ojca i stracie męża Stefana, naczelnika sądu w Wejherowie (zginął w Stutthofie w 1945 r.), oddała się bez reszty sztuce kaszubskiej. W 1947 r. rozpoczęła współpracę z prof. Bożeną Stelmachowską, związaną z UMK. Towarzyszyła jej w naukowych ekspedycjach pomoroznawczych. Uczestniczyła w krajowych i zagranicznych wystawach sztuki ludowej, zdobywając liczne nagrody. Od 1950 r. kierowała pracownią rzeźby kaszubskiej w wejherowskiej Cepelii. Przedstawiała swoje rzeźby w kraju i zagranicą, m.in. w Moskwie. W późniejszych latach podejmowała pracę w Wojewódzkim Domu Twórczości Ludowej w Gdańsku. Po przejściu na emeryturę założyła w Wejherowie szkołę rzeźbiarską dla uzdolnionej młodzieży. Jej wychowankami są m.in. Andrzej Arendt, Leszek Mistygacz i Franciszek Sychowski.

Zmarła 24 września 1974 r. w Wejherowie. Została pochowana na cmentarzu śmiechowskim. W 1976 r. na frontonie budynku przy ul. Puckiej 20a, gdzie od 1960 r. mieszkała, wmurowano tablicę upamiętniającą jej związek z Wejherowem.

Hasło zawarte w *Leksykonie wejherowian* Reginy Osowickiej

jej własnych i jej uczniów. Osobną część tej części stanowi prezentacja „Pamiętek” Pani Otylii – dokumentów osobistych jej męża Stefana i jego listów z KL Stutthof, jakich uczyniła mnie dziedzicem.

Zamiast zakończenia zamieściłem obszerną cz. V, obejmującą m.in. fragment ciekawego opracowania dr Wandy Brzeskiej, pisarki i etnografki, najbliższej przyjaciółki prof. Bożeny Stelmachowskiej, tak miło wspominatej przez Otylię. Jest to wyjątek z kilkutomowego, niepublikowanego dzieła W. Brzeskiej pt. „Życiorys prawdziwy prof. Bożeny Stelmachowskiej”, jaki chcielibyśmy wydać w Instytucie Kaszubskim. Zawarty w nim obraz badań terenowych, w których uczestniczyła Otylia, uzupełnia ten ze wspomnień bohaterki tomu. (Biogramy obu Pań – W.B. i B.S. – znajdują się w SBPN). W tymże swoistym zakończeniu, a właściwie cz. V, zamieszczam również kopię – brudnopis tekstu listu Otylii z 1971 roku do prof. Mariana Pokropka, wybitnego etnografa polskiego, wtedy pracownika Uniwersytetu Warszawskiego. Z jego dzieł, w których można szukać śladów owoców korespondencji z O. Szczukowską, warto mieć na uwadze: *Atlas sztuki ludowej i folkloru w Polsce*, Warszawa 1978 oraz *Sztuka ludowa w Polsce*, Warszawa 1988. Jako cenny materiał ilustracyjny do tegoż „zakończenia” dołączyłem dokumentację fotograficzną pięknej wystawy poświęconej Otylii, prezentowanej w Muzeum PiMK-P w Wejherowie w 2014 roku.

Zaprezentowane w niniejszym tomie materiały pierwotnie myślałem wzbogacić wspomnieniami innych jeszcze osób. Niestety, grono tych, z którymi Pani Otylia była bliżej związana, uległo zawężeniu, a ci, do których dotarłem, nie czuli się dość na siłach, by stworzyć stosowny dokument pamięci. Mam jednak nadzieję, że niniejsza publikacja zachęci innych, do których nie dotarłem, do wzbogacenia zawartego w tym tomie obrazu życia i twórczości jego bohaterki.

Z myślą o biografii Otylii Szczukowskiej zachęciłem przed laty jedną ze studentek do podjęcia pracy magisterskiej na jej temat. Praca taka powstała, jednakże zabrakło w niej elementów innowacyjności, a co za tym idzie nie ukazała się żadna bazująca na niej publikacja. Podobną wartość, nie wnosząc nic do biografii O. Szczukowskiej, ma praca zatytułowana „Działalność Wojewódzkiego Ośrodka Kultury w Gdańsku w latach 1954–1960”, powstała w Zakładzie Historii Nauki i Oświaty i Wychowania UG w 1980 roku.

Sądzę, iż najcenniejsze w niniejszym tomie są teksty i ilustracje dzieł samej Otylii Szczukowskiej. Jej spuścizna przechowywana jest głównie w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, a jej część w Dziale Rękopisów Biblioteki Gdańskiej PAN oraz Muzeum Etnograficznego w Krakowie, a także w moich zbiorach. Przywołuję ją – coś na kształt inwentarza – przede wszystkim we Wprowadzeniu do cz. II, zawierającej jej wspomnienia.

Można powiedzieć, iż spuścizna Otylii Szczukowskiej, jak i całość zawartości niniejszego tomu, to arcyciekawym materiał (jak i sygnały, gdzie szukać dalszych) do kolejnej biografii kaszubsko-pomorskiej. Otylia Szczukowska była bowiem i jest mocno wpisana w dzieje miasta Wejherowa i ruchu kaszubsko-pomorskiego. Stąd obecność jej imienia i nazwiska m.in. na kartach *Historii Wejherowa* oraz dzieł Cezarego Obracht-Prondzyńskiego: *Kaszubi. Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością* (Gdańsk 2002) i *Zjednoczeni w idei. 50 lat działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego 1956–2006* (Gdańsk 2006).

Przygotowując niniejszy tom, którego, jak łatwo zauważyć, współwydawcą obok Instytutu Kaszubskiego jest Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, korzystałem z pomocy jego pracowników, zwłaszcza kierowniczkę Działu Rękopisów, mgr Janiny Kurowskiej i kier. działu etnograficznego, mgr Benity Grzenkiewicz-Ropela, kurator przed laty wystawy poświęconej O. Szczukowskiej, której dokumentacja foto zamyka niniejszą książkę. Równie ważna i cenna była dla mnie przyjacielska pomoc – współudział w stworzeniu tegoż tu tomu, Andrzeja Arendta i Franciszka Sychowskiego. Z równie miłą życzliwością przyjęła mnie we Wrzeszczu Barbara Wiśniewska z d. Cesarz, córka Stefanii z d. Szczukowskiej, najbliższa osoba ze znanej mi rodziny Otylii Szczukowskiej.

Moje podziękowania kieruję również do pana Jana Tomaszewskiego z Muzeum Etnograficznego w Krakowie, skąd otrzymałem informacje o zachowanych tam owocach badań zespołu prof. Bożeny Stelmachowskiej i kopie części dzieł – rysunków Otylii Szczukowskiej. Równie serdeczne dzięki ślę p. prof. Marianowi Pokropkowi za błogosławieństwo dla niniejszego tomu.

Szukając odpowiedzi na nurtujące mnie pytania, dotyczące rodzeństwa Otylii, zwróciłem się m.in. z prośbą o dokumenty ślubów córek

Franciszka Schornaka do Ks. Proboszcza i USC w Skórczu. Dzięki życzliwemu wsparciu burmistrza Skórcza Janusza Koseckiego otrzymałem z USC ich komplet, w tym akt pierwszego ślubu Otylii, unieważnionego po latach przez Sąd w Gdyni. (Ks. Proboszcz widocznie nie znalazł czasu na odpowiedź...). Z kolei ks. infułat Tadeusz Brzeziński z Pelplina na gorąco spełnił moją prośbę o metrykę ślubu kościelnego Otylii i Stefana Szczukowskich, jaki pobłogosławił w swojej domowej kaplicy 26 XII 1935 r. sam ks. bp Konstantyn Dominik. – Dokumenty te, jako ilustracje wzbogacają niniejszy tom, a przede wszystkim pozwoliły dr. Tomaszowi Rembalskiemu uzupełnić opracowane przezeń drzewo genealogiczne rodziny Otylii i Franciszka Schornaków. – Wszystkim moim współpracownikom w przygotowaniu niniejszego tomu oraz sponsorom jego wydania, w tym Dziekanowi Wydziału Historycznego UG, prof. Wiesławowi Długokęckiemu, bardzo serdecznie dziękuję!!!

Osobne dzięki dla Pani Karoliny Konkol-Skowrońskiej i Magdaleny Brochockiej, pracujących w Sekretariacie Instytutu Kaszubskiego oraz Macieja Ostoja-Lniskiego i Sławiny Kwidzińskiej, wspierających mnie na co dzień w autorsko-redaktorsko-wydawniczej pracy Instytutu – organizacji społecznej, stowarzyszenia ludzi nauki z różnych stron Polski i Europy, a nawet Ameryki i Azji, związanych z Kaszubami i Pomorzem swoimi badaniami lub innym rodzajem zakorzenienia, między Odrą a Wisłą nad Bałtykiem. – W grudniu br. mija 20 lat owocnej pracy Instytutu Kaszubskiego! Oby następne były równie i jeszcze bardziej owocne!

Gdańsk, 1 VI 2016 r.

PS. Dzięki raz jeszcze Paniom Janinie i Benicie oraz Panom Andrzejowi i Frankowi z Wejherowa za udział w III korekcie! Pani Benita G.-R. zwróciła m.in. uwagę na brak w tej książce „analizy twórczości O. Sz. pod kątem jej wkładu w rozwój etno designu, tak mocno dziś promowanego, a przecież to już było... Szczukowska podąża śladem Gulgowskiej”. – Święta prawda!!! Czekam na nowe prace etnologów i ...

Spis treści

Józef Borzyszkowski	
WSTĘP	7

Część I

Przyczynki do biografii Otylii Szczukowskiej

1. Ryszard Kukier, <i>Zarys biograficzno-monograficzny twórczości artystycznej Otylii Szczukowskiej (1970)</i>	15
2. Józef Borzyszkowski, <i>Otylia Szczukowska z d. Schornak (1900–1974), działaczka kaszubska, rzeźbiarka, twórczyni wejherowskiej szkoły rzeźby ludowej (1997)</i>	47
3. Tomasz Rembalski, <i>Drzewo genealogiczne rodziny Otylii i Franciszka Schornaków</i>	56
4. Rodzinne dokumenty i pamiątki... ..	61

Część II

Otylia Szczukowska, Życiorys [własny] i Wspomnienia

Józef Borzyszkowski – WPROWADZENIE i Inwentarz spuścizny Otylii Szczukowskiej w MPiMK-P	97
1. Życiorys [własny]	109

2. Ojciec [Franciszek] i mąż [Stefan]	141
3. „Praca”. Wspomnienia z lat 1945–1969	172
4. Fragmenty spuścizny... – prelekcja i sprawozdania z pracy w terenie	214

Część III

Szkółka rzeźbiarska Otylii Szczukowskiej w Wejherowie

Józef Borzyszkowski – WPROWADZENIE	235
1. Wspomnienia i dzieła Andrzeja Arendta oraz jego listy do Izabelli Trojanowskiej	243
2. „Kronika Klubu Wejher – Młodzieżowego Zespołu Rzeźbiarskiego (1967–1974)”	259
3. Wspominek ucznia... oraz listy Otylii Szczukowskiej do Franka Sychowskiego i jego dorobek twórczy	433

Część IV

Życie Otylii w listach do Izabelli Trojanowskiej i w pamięci Józefa Borzyszkowskiego

Józef Borzyszkowski – WPROWADZENIE	463
1. Listy Otylii Szczukowskiej do Izabelli Trojanowskiej z lat 1958–1974	469
2. Józef Borzyszkowski, <i>Pani Otylia – Mama – Szczukowska</i> – w naszych domach i w mojej pamięci, a także jej wiersze	515
3. Józef Borzyszkowski, „Pamiętki” <i>Pani Otylii – Dokumenty</i> <i>Osobiste Stefana Szczukowskiego z lat pokoju i listy wojenne</i> <i>z Konzentrationslager Stutthof b. Danzig (1942–1944)</i>	567

Część V

Zamiast zakończenia

Józef Borzyszkowski – WPROWADZENIE	611
1. Wanda Brzeska, „Życiorys prawdziwy prof. Bożeny Stelmachowskiej” – fragment dotyczący Otylii Szczukowskiej	613
2. List Otylii Szczukowskiej do prof. Mariana Pokropka	663
3. Dokumentacja wystawy muzealnej w Pałacu Przebendowskich w 2014 r. poświęconej Otylii Szczukowskiej	677
4. Dokumenty sygnalizujące dalsze kontakty Otylii Szczukowskiej i ... możliwości źródłowej kwerendy	687